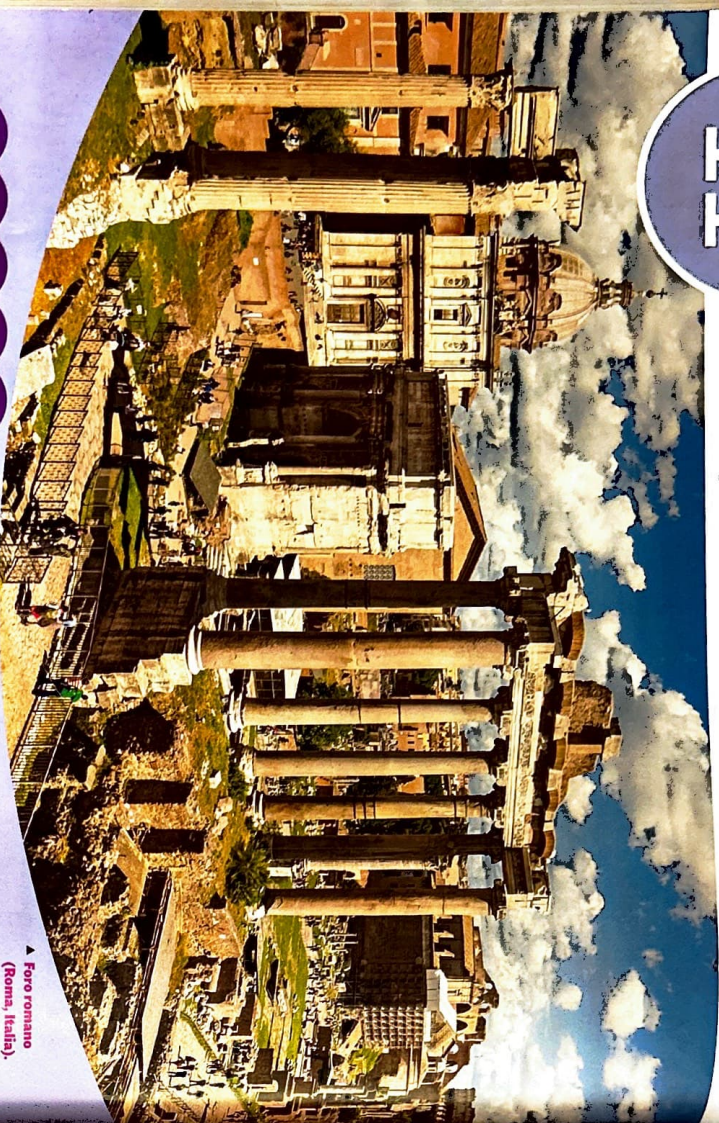

11

A civilización romana. Un imperio mundial

▲ Foro romano
(Roma, Italia).

SITUACIÓN DE APRENDIZAXE

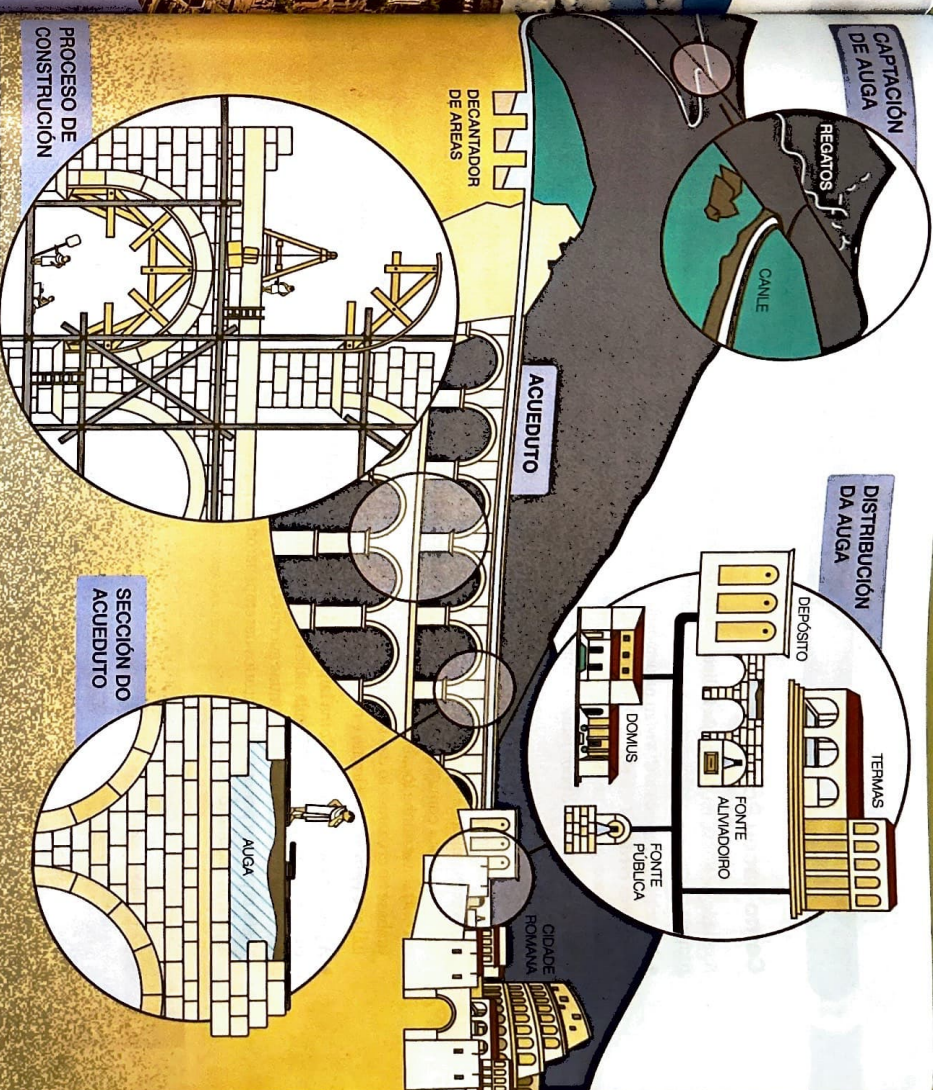
No mundo romano, a cidade converteuse no mellor vehículo de expansión das formas de vida romanas por todos os lugares do Imperio. Calquera cidade, pero sobre todo as de nova creación, contaba con servizos e construcións propias do mundo romano. Como centros económicos, políticos e culturais que eran,

as cidades estaban comunicadas por unha mesta rede de calzadas, que facilitaban os desprazamentos dunha urbe a outra e desde todas elas ata Roma, a capital imperial. As cidades romanas contaban, ademais, con servizos como o abastecemento de auga e a eliminación das augas residuais mediante cloacas.

CONCEPTOS CLAVE: urbanismo, comunicacións, servizos.

PUNTO DE PARTIDA

- O abastecemento de auga era un servizo público nas cidades romanas. Describe como chegaba a auga deica elas. Investiga se se parece ao sistema actual.
- Era un método sostible e respectuoso co medio ambiente? Por que o cres?
- Por que a civilización romana lles deu tanta importancia ao deseño e á organización das cidades? Pensa e anota tres razóns.

QUE VOU APRENDER?

- Vou descubrir onde, cando e como viviron os habitantes do Imperio romano.
- Vou comprender que as cidades foron o centro neuráxico do mundo romano.
- Vou analizar o legado que recibimos de Roma.
- Vou pasar á acción interpretando unha cidade romana e valorando a súa habitabilidade.

Vivir nun mundo
emententemente
urbano

RETO

No 2030 uns 5.000 millóns de persoas habitarán en cidades. Hoxe, coma no Imperio romano, as urbes son centros económicos, políticos e culturais. **Interpretar unha cidade romana** contribúe a aprender do pasado.

A cidade de Roma, na península itálica, foi o berce da antiga civilización romana.

- No primeiro milénio a. C., vivian na península itálica distintos pobos, (1) como os etruscos, no norte; (2) os latinos, no centro, e os gregos, que fundaran colonias, no sur.
 - No século VIII a. C., o pobo latino levantou varios poboados nas beiras do río Tíber, nunha zona coñecida como os Sete Outeiros. Da unión destes poboados xurdiu a cidade de Roma.
- O Tíber era un río navegable e resultou fundamental para a defensa, o aprovisionamento e o desenvolvemento da cidade, xa que a comunicaba tanto coa costa coma co interior da península itálica. Ademais, Roma encontrábase nunha localización privilexiada para o comercio, pois situábase no cruzamento das rutas que unían o norte e o sur da península itálica e entre o mar Tirreno e o mar Adriático.
- A partir do século VI a. C., Roma lanzouse á conquista doutros territorios. Primeiro, ocupou a península itálica e, despois, outras zonas de Europa, Asia e África. Mediante continuas guerras creou un extenso imperio. Nesta expansión por outros territorios desempeñaron un papel fundamental as lexións romanas.

O pobo etrusco viviu a súa época de esplendor entre os séculos VIII a.C. e V a.C. Asentado inicialmente nas terras do norte da península itálica, expandiuse cara ao centro e entrou en contacto coas colonias gregas do sur, con que mantivo relacións comerciais.

Os etruscos organizavam-se em cidades-Estado governadas por reis e nunca formaram um Estado unificado. Baseavam a sua economia numa próspera agricultura, a minaria de ferro, estanho e cobre, e numa intensa actividade comercial.

Adoraban diversos deuses e deusas, alguns dos cales foron despois adoptados polo pobo romano, e crean na existencia doutra vida logo da morte. Por iso construíron grandes necrópoles cubertas con pinturas e nas tumbas depositaron sarcófagos cos retratos dos defuntos. (2)

procedente da necrópole de Caere (Itália). Realizado em terracota, mostra unha parella recclinada, na postura en que se bebía e comía nos banquetes.

Map of the Roman Empire showing the distribution of different ethnic groups. The legend indicates:

- Povo latino (pink)
- Povo etrusco (orange)
- Territórios gregos (yellow)
- Outros povos (purple)

The map shows the Roman Empire at its peak, with the Tiber River and Rome marked. Surrounding seas are labeled: Mar Tirreno, Mar Adriático, Mar Xênio, and Mediterrâneo.

- Observa o sacófiago. A que etapa da escultura grega che lembra o sorriso do rostro dos esposos?
- Os esposos están retratados como iguais. Investiga cal era o papel da muller na civilización etrusca.

A civilización romana desenvolveuse arredor do mar Mediterráneo, que os propios romanos chamaron *Mare Nostrum*, que significa «o noso mar». Dominaron territorios situados nos tres continentes que bañan este mar: Europa, Asia e África. (3)

Os romanos asentáronse preferentemente en lugares en que o clima era temperado e semellante ao de Roma, porque neles podían cultivar trigo, vide e oliveira, tres produtos que constituían a base da súa economía. Os límites do Imperio chegaban ata as rexións polas que Roma non mostrara interese: polo norte, as terras frías máis alá do Rín e do Danubio; polo leste, as montañas e as estepas asiáticas arredor do mar Negro e do mar Caspio; e polo sur, os desertos do Sáhara e Arabia.

nas zonas fronteirizas estableceron postos militares e levantaron murallas para evitar a entrada dos pobos que habitaban neses territorios, que Roma chamou *bárbaros*, que significaba «estraneiros».

- Onde e cando xurdiu a civilización romana? Describe as súas orixes.
- Explica por que a cidade de Roma tiña unha localización xeográfica privilexada.
- Pensa e razoa por que o pobo romano lle chamaba ao mar Mediterráneo *Mare Nostrum*.
- Enumera en orde cronolóxica as etapas da historia de Roma e indica a data de inicio e de fin de cada unha.

- **Análiza o mapa da península itálica e enumera os povos que a habitaban no século VIII a. C. Sinala onde se asentou cada un.**
- **Compara o mapa do mundo romano cun mapa político actual. Se quixesses estudar o legado romano, a que países poderías viaxar? Cita algúns.**
- **Fixate na liña do tempo e calcula. Cantos anos durou cada etapa da historia de Roma? Cal foi a máis longa?**

Roma desenvolveu unha civilización que se estendeu desde o século VIII a. C. ata o século V d. C. Na súa historia distínguense tres etapas: (4)

4. A HISTORIA DE ROMA

2. Da Monarquía á República

A Monarquía

Desde o ano 753 a. C., durante os primeiros séculos da súa historia, Roma foi unha monarquía electiva. Estaba gobernada por un rei elixido polos patricios, que eran os homes máis poderosos da cidade. O rei exercía o seu cargo de por vida. Gobernaba, dirixía os ritos relixiosos, comandaba o exército e administraba xustiza.

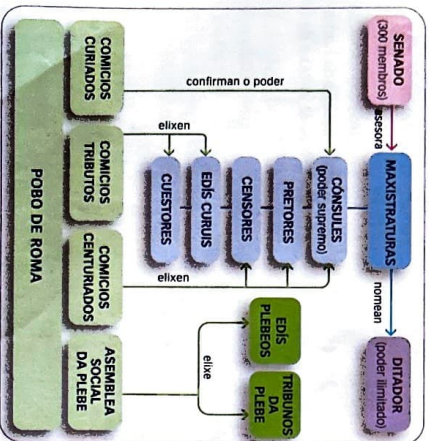
O Senado asesoraba o rei. Era unha asemblea constituída polos senadores, que eran os representantes das familias máis destacadas.

As lendas contan que Roma tivo sete reis. Os tres últimos foron etruscos, pois este pobo conquistou Roma no século VII a. C. Con todo, os habitantes de Roma enfrontáronse a eles ata que os venceron. A Monarquía terminou no ano 509 a. C., cando o último rei etrusco, Tarquinio o Soberbio, foi destronado por unha rebelión.

O goberno da República

Tras a expulsión dos etruscos, en Roma implantouse unha nova forma de goberno, a República. Nela había tres institucións principais: (6)

- **Comicios.** Eran as asembleas en que os cidadáns romanos votaban as leis e elixían os maxistrados.
- **Maxistraturas.** Eran os distintos cargos do goberno: cuestores (finanzas públicas), edis (administración municipal), pretores (administración de xustiza)... Os maxistrados supremos eran os dous **cónsules**, que dirixían o goberno e o exército. (5)
- **Senado.** Era a institución máis importante e as súas decisións eran acatadas sen discusión. Ratificaba as leis, dirixía a política exterior e aconsellaba e supervisaba os maxistrados. (7)

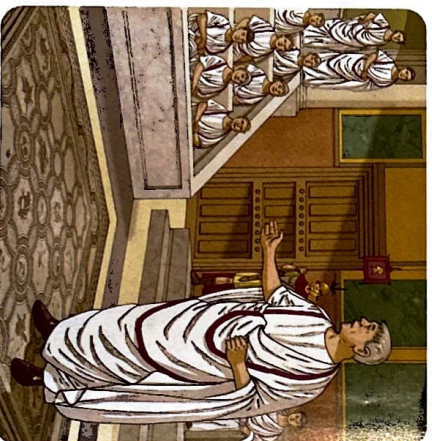
6. O SISTEMA POLÍTICO DA REPÚBLICA

5. Xaño Bruto, primeiro cónsul de Roma.

APRENDO A MIRAR

- Interpreta o esquema.
 - Quen está na base? Por que se sitúan nese lugar?
 - A quen elixían os comicios?
 - Que institución asesoraba os maxistrados?
- Explica quen formaba os comicios e o Senado.
- Describe. Como vestían os senadores romanos?

7. SENADOR NUNHA REUNIÓN DO SENADO ROMANO

Como se organizaba a sociedade republicana

Na época da República, a sociedade romana estaba organizada en tres grupos:

- **As persoas patricias** constituían unha minoría que estaba formada polas familias máis ricas e poderosas. Eran propietarios da maioría das terras e desempeñaban os cargos políticos máis importantes.
- **As persoas plebeas** constituían o grupo máis numeroso. Estaba integrado polos campesiños e campesiñas e as persoas que traballaban na artesanía e no comercio. A maioría apenas daba sobrevivido.
- **As escravas e os escravos** non eran considerados persoas senón obxectos de propiedade dos seus donos e donas. Adoitiaban ser prisioneiros de guerra ou descendentes doutros escravos e escravas. (8)

As persoas escravas podían lograr a liberdade comprándoa ou se llea concedía o seu dono. Se a obtiñan, convertíanse en libertos ou libertas, aínda que seguían tendo unha gran vinculación cos seus antigos donos.

As mulleres libres, fosen patricias ou plebeas, ricas ou pobres, tiñan unha situación especial, pois sempre as tutelaba un home e nunca gozaron de dereitos políticos. Aínda que moitas traballaban no campo, no comercio, como ams de cría..., considerábase que o seu papel fundamental era coidar dos seus fillos e fillas. Non obstante, algunhas mulleres exerceron unha certa influencia social. Este foi o caso, por exemplo, de Terencia, esposa do político e filósofo Cicerón.

A loita da plebe polos seus dereitos

Ao comezo da República, os plebeos tiñan uns dereitos políticos moi reducidos. Así, non podían intervir na elaboración das leis, nin formar parte do Senado, nin tampouco desempeñar o cargo de maxistrado. Por esta razón, descontentos, loitaron por igualar a súa situación cos patricios.

No século V a. C., lograron que un representante, o tribuno da plebe, protexese os seus intereses no Senado. Así, as diferenzas que había entre patricios e plebeos foron desaparecendo e, a partir do século IV a. C., os plebeos puideron xa exercer como maxistrados e senadores.

DEREITOS HUMANOS

- Le e interpreta o texto.

Estou feliz de saber, a través das persoas que chingan a Siracusa, que vives en familia cos teus escravos. Son escravos? Si, pero homes. Escravos? Si, pero humildes amigos. Escravos? Si, pero compañeiros, se pensas que estamos, eles e nosoutros, igualmente a mercé da fortuna. Por iso me río daqueles que consideran inconveniente cear co seu escravo.

SÉNeca, *Cartas a Lucilio*, século I a. C. (Adaptación)

- Investiga quen era Séneca. Cal era a súa idea da escravitude?
- Ponte no lugar dunha escrava ou dun escravo romano. Como te sentirías?

8. Escravos domésticos.

IDEAS CLAVE

- Compara as institucións da Monarquía e da República. Que peso tiña o Senado en cada unha destas etapas?
- Describe os grupos sociais en tempos da República romana.
- Mellorou neste período a situación dalgun dos grupos anteriores? Argumenta a resposta.

Unha época de conquistas

Na República, Roma empenhou grandes conquistas. Diferenciase tres etapas neste proceso: (10)

Península itálica (500 a. C.-250 a. C.)

Roma expandiuse pola península itálica, mediante a conquista ou a asociación con outras cidades.

Mediterráneo occidental (séculos III e II a. C.)

No sur de Italia, Roma chocou cos intereses de Cartago, unha potencia do norte de África. Así estouraron as guerras púnicas (264 a.C.-146 a.C.) entre romanos e cartaxineses. A vitoria de Roma supuxo a súa expansión por África, a península ibérica e Baleares.

Mediterráneo oriental (séculos II e I a. C.)

Roma conquistou Grecia, Asia Menor, Síria e Egipto, governado pola raíña Cleopatra. Despois, continuou a súa conquista por Europa: Galia, Hispania...

Os pobos conquistados foron sometidos á autoridade romana. Os que se resistiron foron masacrados: arrasaron as súas cidades e os seus habitantes foron feitos prisioneiros e vendidos como escravos.

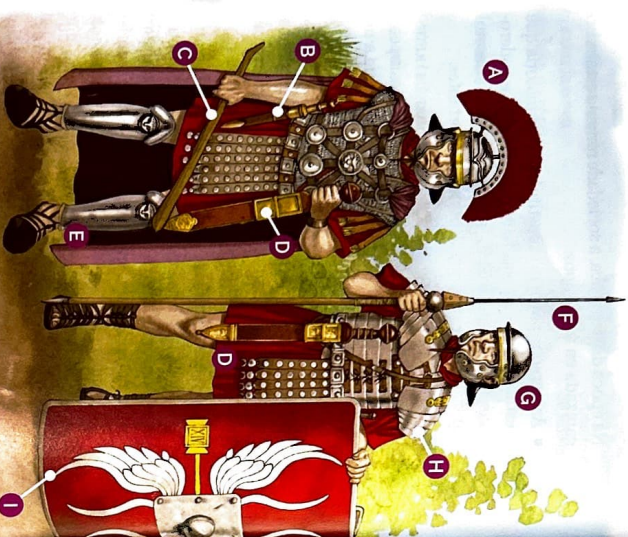
Para facilitar o goberno e a explotación dos recursos, o Imperio organizouse en provincias, que pagaban impostos a Roma. Cada unha quedou baixo a autoridade dun gobernador. (10)

As lexións romanas

O exército desempeñou un papel fundamental. As súas tácticas e a súa estrita disciplina permitiron a Roma conquistar extensos territorios e manter a paz.

O exercício organizava-se em *textos* formados por soldados ou *lexionarios*.⁽⁹⁾ Inicialmente, os romanos estavam obrigados a servir no exército, pelo posterior contratoçãose profissionais. Os veteranos, e diz-se, os *lexionarios* que cumpriram os seus anos de serviço, recebiam um lote de terras e podiam adquirir a cidadania romana, se não a tinham.

9. CENTURIÓN ROMANO (ESQUERDA) ELEXIONARIO (DEREITA)

- A. Casco con penacho D. Espada
B. Daga E. Grebas ou caneleiras
C. Vara F. Lanza
G. Casco sem penacho
H. Coiraza
I. Escudo

APRENDO A MIRAR

- Analiza. Xustifica o mapa que Roma chamase ao Mediterráneo *Mare Nostrum*? Por que?
- Observa o mapa e enumera algunhas provincias romanas. Onde se localizaban Os seus nomes teñen algún significado para ti no presente?
- Fixate no centurión e no lexionario. Pareceche que portaban un equipamento pesado? En que te baseas para afirmalo?
- Quen pensas que tiña máis poder, o centurión ou o lexionario? Argumenta a resposta.

O final da República

As conquistas proporcionaron terras, impostos..., pero estas riquezas quedaron nas mans duns poucos e afondaron as desigualdades.

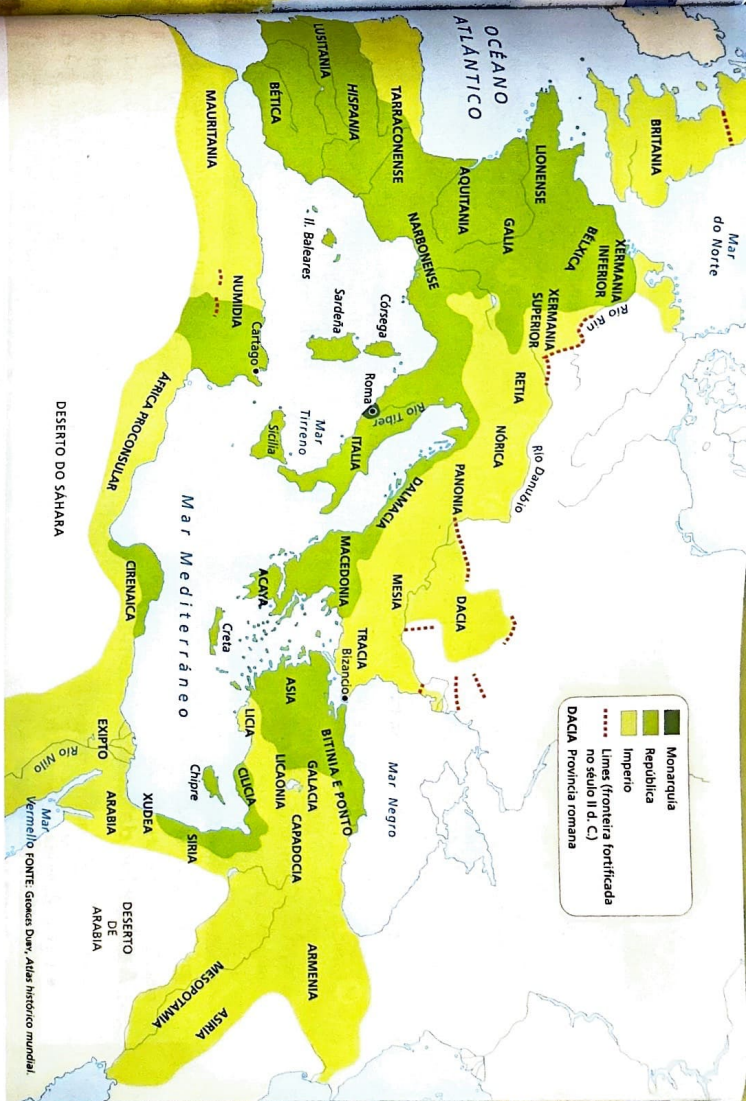
- As persoas adineiradas e os comerciantes compraron terras nas rexións conquistadas e enriquecéronse co comercio.

- A situación do campesiñado empeorou, pois as súas colleitas non podían competir cos numerosos e baratos produtos agrarios que chegaban desde as terras ocupadas.

- As conquistas proporcionaron numerosa man de obra escrava, polo que a poboación romana libre non encontraba traballo.

Por outra parte, o Senado controlava mal os governadores provi-

No século I a. C., comezou un período de enfrontamentos internos. Nesta situación algúns militares e homes poderosos intentaron facerse co poder e houbo varias guerras civís. Un destes militares foi Xulio César, que venceu os seus oponentes e no ano 45 a. C. foi proclamado ditador perpetuo, asumindo os máximos poderes. (1) Pero un grupo de partidarios da República asasasinou no 44 a. C. Aísa súa morte, iniciouse unha nova guerra civil. O seu sobriño Octavio florese co poder e, no 27 a. C., recibiu o título de Augusto ou «elixido dos deuses».

10. A EXPANSIÓN DO IMPERIO ROMANO

10

- **Informádevos sobre a rebelión de Espartaco e expoñede a relación entre esta rebelión e a crise da República.**

IDEAS CLAVE

- Describa a expansão romana durante a República. Que papel desempenharam as guerras púnicas?
 - Explique as causas da crise da República.
 - Analize as conquistas romanas: tiveram efeitos positivos ou negativos para Roma.
-

11. Xulio César

4. O Imperio e a pax romana

A pax romana

No 27 a. C., Octavio adoptou o título de emperador (12 e 13) e asumiu todos os poderes: presidía o Senado, era o xefe supremo do exército e a máxima autoridade relixiosa, dirixía a política exterior, ditaba as leis e decidía os tributos. O Senado seguía existindo, pero limitouse a ratificar as decisións do emperador. Asíña se crearon dinastías, pois os emperadores exercían o seu cargo durante toda a vida e designaban o seu sucesor.

Nos séculos I e II d. C., a civilización romana alcanzou o seu máximo esplendor con emperadores como Augusto, Claudio, Vespasiano, Traxano, Adriano e Marco Aurelio. A paz, garantida por un disciplinado exército, impulsou a prosperidade económica e cultural. O Imperio alcanzou a súa máxima extensión e intensificouse a romanización, é dicir, a asimilación da cultura e das formas de vida romanas por outros pobos. Roma fundou cidades, construíu calzadas para comunicacións, estendeu o uso da súa lingua, o latín, e aplicou en todo o Imperio as mesmas leis, o **dereito romano**.

A extensión da cidadanía romana

No Imperio, a poboación romana dividiase en dous grupos:

- Os cidadáns eran as persoas que posuían todos os dereitos: participar en política, ir a xuízo ou casar. Entre elas había grandes diferenzas, pois o patriciado seguía sendo o grupo máis rico.
- Os non cidadáns carecían dos dereitos anteriores.

Ao principio, só os habitantes de Roma (14) posuían a cidadanía. Despois, esta ampliouse aos poboadores da península itálica e dalgunhas cidades douttras provincias. E, no século III d. C., o emperador Caracalla estendeu este dereito a todos os homes libres do Imperio.

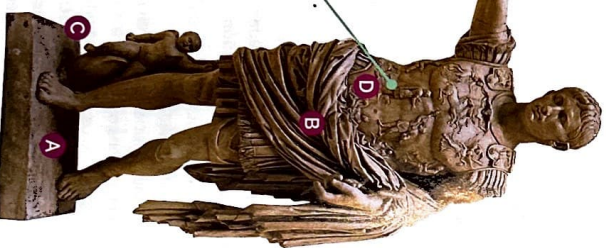
No Imperio, as mulleres seguían carecendo da maioría dos dereitos. Non obstante, podían ser propietarias, rexentar negocios e participar en festas e actividades públicas. Só as esposas dalgun emperadores, como Livia, esposa de Augusto, ou de gobernadores provinciais tiveron algunha influencia política a través dos seus maridos.

12. Detalle da coiraza do emperador.

No centro, o rei dos partos devolve a Roma as insignias romanas, perdidas nunha batalla. A ambos os lados (na imaxe xeral), representacións de dous territorios vencidos (Hispania e Galia); na parte superior e na inferior, deuses e deusas.

13. O emperador Octavio Augusto dirixíndose ao exército. Péis descensos, coma as divindades. (A) Manto. (B) Cupido sobre un golfinho. (C) Coiraza decorada con relevos. (D)

COMUNICACIÓN

- Le o texto. Que opinión tiña Plinio sobre Traxano? Busca información sobre este emperador e opina.
- Investiga que significa a palabra *panexirico*. É o texto seguinte?

Quen foi mellor cidadán que Traxano cando abriu as rutas, coimou os portos e uniu as diversas nacións mediante un comercio tal que os produtos dun lugar calquera parecían pertencer a todos os pobos.

PLINIO, *Panexirico de Traxano* (Adaptación)

APRENDO A MIRAR

- Esta escultura do emperador puido ter unha finalidade política? Argumenta a resposta.

14. Roma, a capital do Imperio.

- A. Coliseo
- B. Templo de Venus e Roma
- C. Templo dos Césares
- D. Teatro Marcelo
- E. Circo Máximo
- F. Palacio de Septimio Severo

- G. Acueduto
- H. Templo de Claudio
- I. Basílica de Maxencio
- L. Curia
- M. Fors
- N. Termas de Traxano

O final do Imperio romano

A partir do século III d. C., unha serie de problemas comezaron a socavar as bases do Imperio romano. A necesidade de defender un Imperio tan extenso outorgou un poder inmenso ao exército, que comezou a imponse e derrocar emperadores ao seu antollo. Esta situación provocou unha gran inestabilidade política.

Ademais, os pobos xermanos facían presión nas fronteiras polo norte e os persas polo leste. No século IV d. C., os hunos, que proviñan das estepas de Asia Central, dirixidos por Atila, fustigaron os xermanos e estes traspassaron as fronteiras imperiais na busca de protección. Debido á inseguridade, o comercio diminuíu e a poboación abandonou as cidades e trasladouse a vivir ao campo.

No ano 395 a. C., o emperador Teodosio dividiu en dúas partes o Imperio, para facilitar a súa defensa: por un lado, o Imperio Romano de Oriente, con capital en Constantinopla, e, por outro, o Imperio Romano de Occidente, con capital en Roma. Pero, ante a debilidade dos seus sucesores, algúns pobos xermanos empezaron a crear reinos propios dentro do Imperio Romano de Occidente. Finalmente, no 476 d. C., os xermanos depuxeron o último emperador romano de Occidente, Rómulo Augústulo. O Imperio Romano de Oriente resistiu as invasións e mantívose ata 1453.

ESPAAZU DIXITAL

- Entrade en Google Maps, escribide Roma no buscador e seleccionade a vista satélite. Localizade o Coliseo, o teatro de Marcelo, o circo Máximo e o arco de Constantino.

IDEAS CLAVE

- Describe a forma de goberno durante o Imperio.
- Compara. Que diferenzas había entre o Imperio romano no século II d. C. e no século III d. C.?
- Explica as razóns que conduciron á fin do Imperio romano.

5. As actividades económicas e a transformación do medio

Roma acometeu grandes obras para explotar os recursos económicos do Imperio. Estas obras transformaron enormemente a paisaxe natural.

A agricultura, unha actividade básica

O trigo, a vide e a oliveira eran os cultivos principais, pero tamén se cultivaban verduras e froitas. A maioría das terras pertencían a grandes propietarios, que posuían latifundios, é dicir, enormes terreos. Estas terras eran traballadas por campesiños e campesiños aos que se arrendaban unha ou varias leiras e, sobre todo, por man de obra escrava. O centro dos latifundios era a vila. (16)

Os romanos estenderon o regadío e introduciron ferramentas e máquinas, como o arado romano, os muíños de gran e as prensas para elaborar aceite e viño.

A explotación dos recursos minerais

Os romanos extraeron ouro, prata, ferro, cobre, chumbo, estanho e mercurio dos territorios que dominaron. As minas de ouro e prata pertencían ao Estado, que as explotaba directamente. As demais, aínda que tamén eran propiedade estatal, arrendábanse a particulares. O traballo nas minas realizábanlo persoas escravas.

Nas costas mediterráneas obtíñase sal, que se utilizaba para salgar e conservar os alimentos.

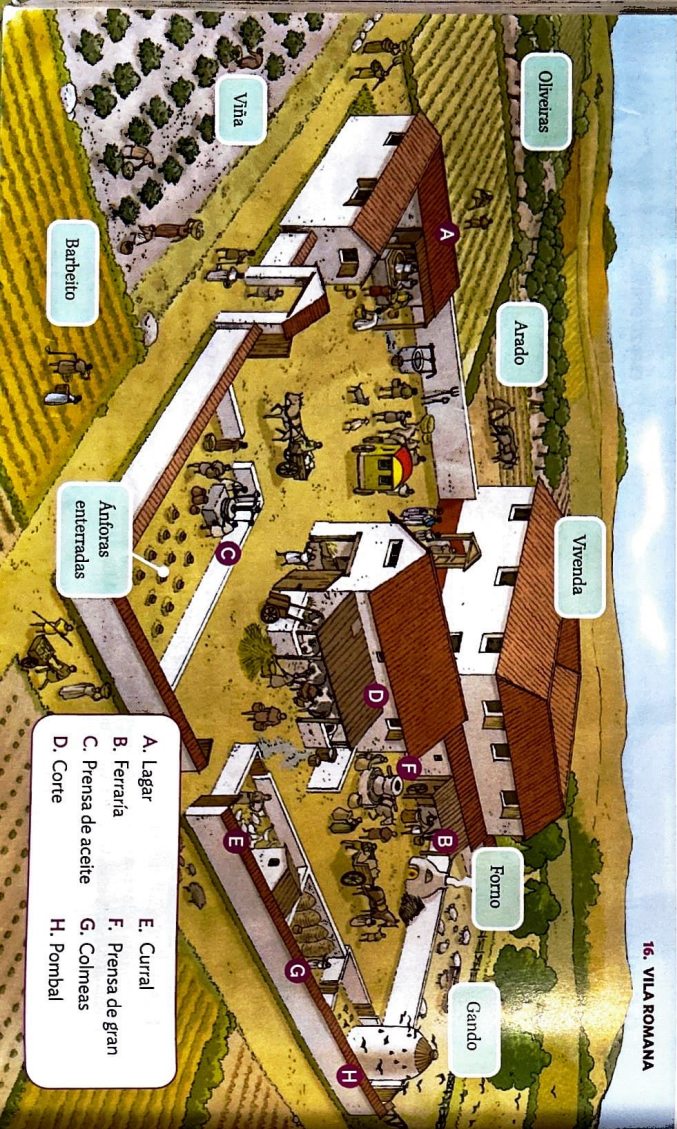

15. Moedas romanas. Áureo de ouro, (A) denario de prata (B) e sesterce de bronce. (C)

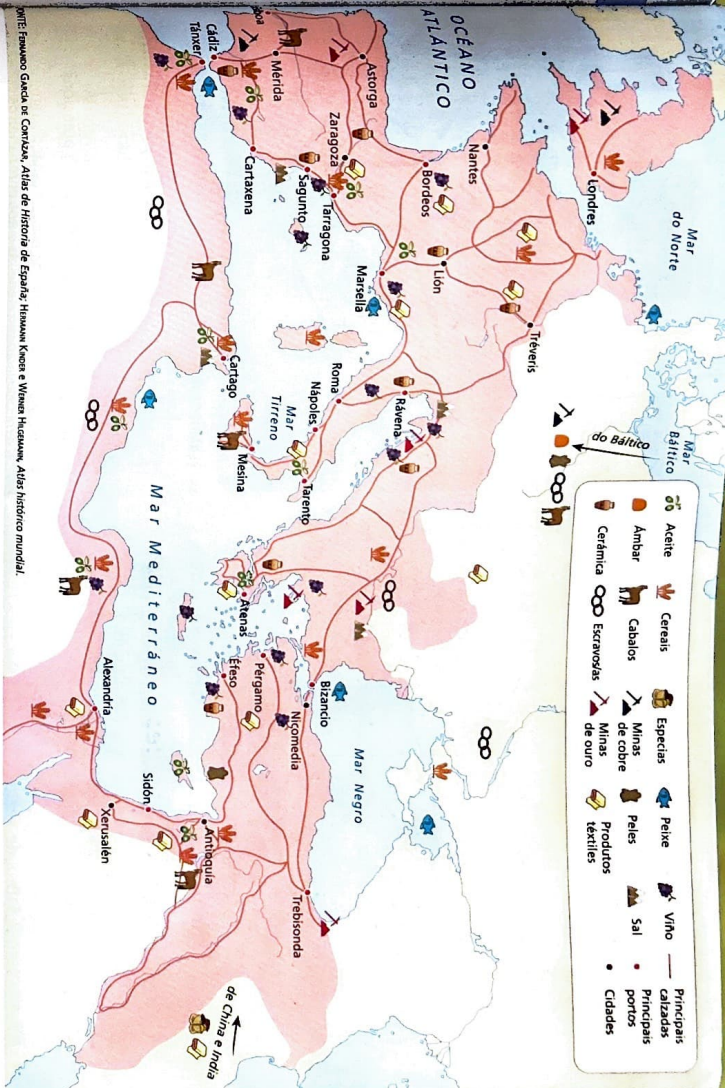
APRENDO A MIRAR

- Describe as tarefas que se realizaban na vila. Que máquinas e ferramentas usaban? Para que servían?
- Analiza o mapa. Con que produtos se comerciaba? Enumera algúns portos destacados e investiga en que países actuais estaban.

16. VILA ROMANA

- A. Lagar
- B. Ferraría
- C. Prensa de aceite
- D. Corte
- E. Curral
- F. Prensa de gran
- G. Colmeas
- H. Pombal

17. PRINCIPAIS MERCADORÍAS E ROTAS COMERCIAIS NO MUNDO ROMANO

A artesanía e o comercio

Nas cidades había pequenos obradoiros artesanais de carpintaría, cerámica, vidro... Polo xeral, eran propiedade de persoas libres, pero neses traballaban maioritariamente escravos e escravas. (18)

Tamén había grandes obradoiros industriais, como os de construción de barcos ou elaboración de salgadas de peixe, onde traballaban persoas escravas.

A necesidade de abastecer as cidades provocou un intenso comercio dentro e fóra do Imperio. Por exemplo, importábanse especias, seda e algodón de China e India, ámbar e peles desde o mar Báltico, e escravas e escravos desde África. (17)

A existencia dunha mesma moeda en todo o Imperio favoreceu os intercambios. (15) As calzadas, camiños que unían Roma e outras cidades do Imperio, construídas para os desprazamentos do exército, beneficiaron o comercio. Igual ocorreu cos portos construídos nas costas mediterráneas.

Nas cidades tamén había tendas panadarias, carnicerías, tendas de teas e lampadas...

18. Obradoiro de elaboración de obxectos metálicos.

IDEAS CLAVE

- Describe as actividades económicas romanas. Como transformaron a paisaxe natural?
- Que herdamos do mundo rural romano?
- Analiza os factores que estimularon o crecemento do comercio no Imperio romano.

A vida cotiá na antiga Roma

A alimentación

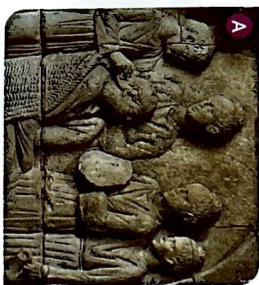
Os romanos almorzaban á primeira hora da mañá e tomaban un lixeiro xantar ao mediodía. A comida principal era a cea, realizada á primeira hora da tarde. As ceas das persoas ricas podían ser grandes banquetes. Os comensais reuníanse no triclinio, en leitos dispostos arredor dunha mesa, e saboreaban pratos de carne, peixe, ovos, verduras, froitas...

Alguns pratos chegaron a ser moi refinados e moitos recolectáronse en libros de receitas. Un dos máis coñecidos é *De re coquinaria* de Apicio.

Os termopolos eran establecementos de comida para levar. As persoas, polo xeral pobres, podían comer nos termopolos ou levar a comida para a casa. Estes establecementos dispoñían dun mostrador con vasillas que contiñan sopa, froitos secos, olivas... (19)

A forma de vestir

No Imperio romano, o tipo de tecido usado para elaborar a roupa e a súa calidade indicaban as diferenzas sociais.

As mulleres levaban unha túnica longa, (20) sobre a que colocaban a *stola*, que era un vestido decorado ás veces con grecas e adornos e tinto de varias cores. (B)

Cubrían as cabezas cun manto ou *palla* e adornábanse con xoias. Moitas maquillábanse e tingían o cabelo. (A)

19. TERMOPOLIO

A túa investigación

- Describe o termopolio. Que che chama a atención?
- Investiga algunha receita da antiga Roma e explicállela ás compañeiras e aos compañeiros.

Os homes vestían unha túnica curta, que era lisa, se se trataba dun cidadán común, ou adornada cunha franxa púrpura, se a persoa desempeñaba cargos políticos importantes. (20)

Sobre ela, os cidadáns portaban a toga, un manto de la que colgaba dun ombro. (C)

Tanto os homes coma as mulleres calzaban sandalias cando ía bo tempo e calzado pechado no resto das ocasións.

20. Muller romana amañándose con axuda das escravas, (A) vestido feminino (B) e vestido masculino. (C)

A vivenda

A maioría da poboación vivía en *insulas*, que eran bloques de pisos formados por pequenas vivendas. Construíanse con materiais de escasa calidade, polo que se incendiaban ou se derrubaban con frecuencia. (21)

As familias ricas, en cambio, residían en *domus*, que eran casas unifamiliares, polo xeral dunha soa planta. Non dispoñían de festas á rúa e organizábanse arredor dun patio central ou atrio polo que entraba a luz. (27)

Os traballos

Na cidade, os homes ricos dirixían grandes negocios, traballaban como avogados ou dedicábanse á política, mentres que a maioría da poboación atendía pequenos comercios ou obradoiros.

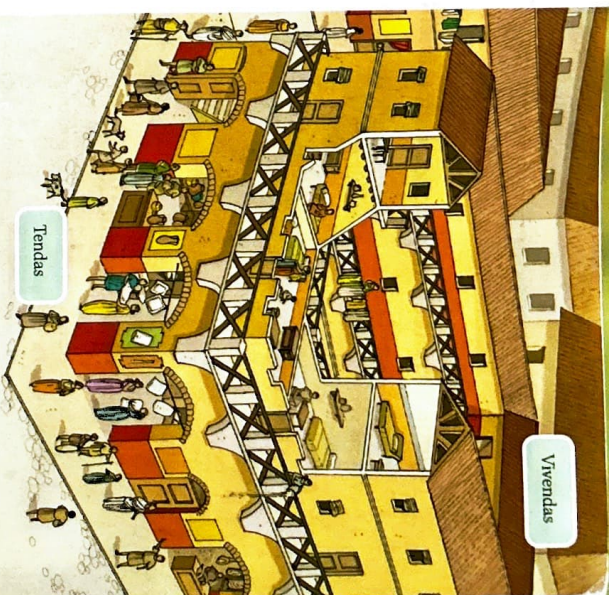
Aínda que moitas mulleres permanecían na casa e se ocupaban do coitado dos seus fillos e fillas, algunhas, as menos acomodadas, exercían como comadras ou rexentaban tendas.

As persoas escravas ocupábanse das tarefas domésticas nas vivendas das familias adineradas. fóra da cidade, realizaban as tarefas máis duras nas minas e no campo.

Aprender e xogar

Durante os primeiros anos, os nenos e as nenas estaban a cargo da nai, a súa ama de cría ou un escravo ou escrava de confianza. A partir dos 7 anos, a súa educación pasaba aos mestres, que lles ensinaban cálculo, lectura e escritura, destrezas básicas para administrar os seus bens no futuro. Nos momentos de lecer, os nenos xogaban ás agachadas, ás bólas ou con bonecas, que eran moi populares. (22)

Cara aos 11 anos comezaba a educación especializada (xeografía, historia, leis...). fóra do alcance das persoas con poucos recursos. A última etapa educativa, accesible, en xeral, só para os homes das familias ricas, comezaba sobre os 16 ou 17 anos e supoñía a preparación para a vida política. Por iso, aprendían a arte da oratoria.

21. INSULA

A túa investigación

- Compara as insulas cos bloques de pisos actuais. En que se parecen e en que se diferencian?
- Investiga que é a oratoria. Por que pensas que era importante na sociedade romana?

22. Xoguetas romanos. Obxectos en miniatura, (A) bólas (B) e boneca. (C)

6. A paixón polo urbanismo

Unha arquitectura práctica e monumental

A arquitectura romana tiña un carácter práctico, pois realizáronse numerosas construcións para satisfacer as necesidades da poboación. Pero tamén era unha arquitectura monumental, xa que as obras mostraban o poder de Roma, e sólida, grazas ao uso de dous novos materiais: o cemento (mistura de cal e pedra volcánica) e o formigón (mistura de pedras, auga, areia e cal ou xeso).

Do pobo etrusco adoptaron o uso de arcos e bóvedas, e do grego, as ordes arquitectónicas, ás que engadiron a orde composta, que combina decoración xónica e corintia.

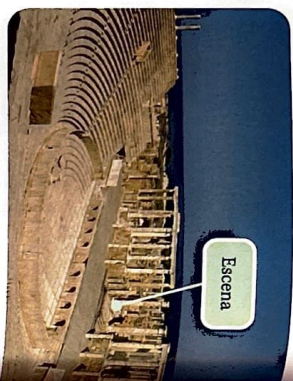
Principais edificios públicos

Roma fundou numerosas cidades en que construíron edificios con moitos diferentes usos. Por exemplo:

- Nas termas, homes e mulleres, por separado, tomaban baños de vapor e de auga quente ou fría e recibían masaxes. (26)
- No anfiteatro, de planta ovada, celebrábanse combates de gladiadores ou gladiadoras e destes con animais. (23)
- No teatro representábanse comedias e traxedias. Seguíu o modelo grego, pero a orquestra era semicircular e a escena incorporou edificacións. (24)
- O circo era o edificio para realizar as carreiras de carros. Con forma elíptica, as bancadas rodeaban a arena pola que corrían os carros arredor dunha *spina* central.
- Na basílica levábanse a cabo as transaccións comerciais e a administración de xustiza.
- Na curia reuníase o Senado.

23. Anfiteatro Flavio ou Coliseo (Roma, Italia).

24. Teatro de Lepis Magna (Libia).

APRENDO A MIRAR

- Describe a construción dunha calzada.
- Explica para que poñían lousas planas e púidas.

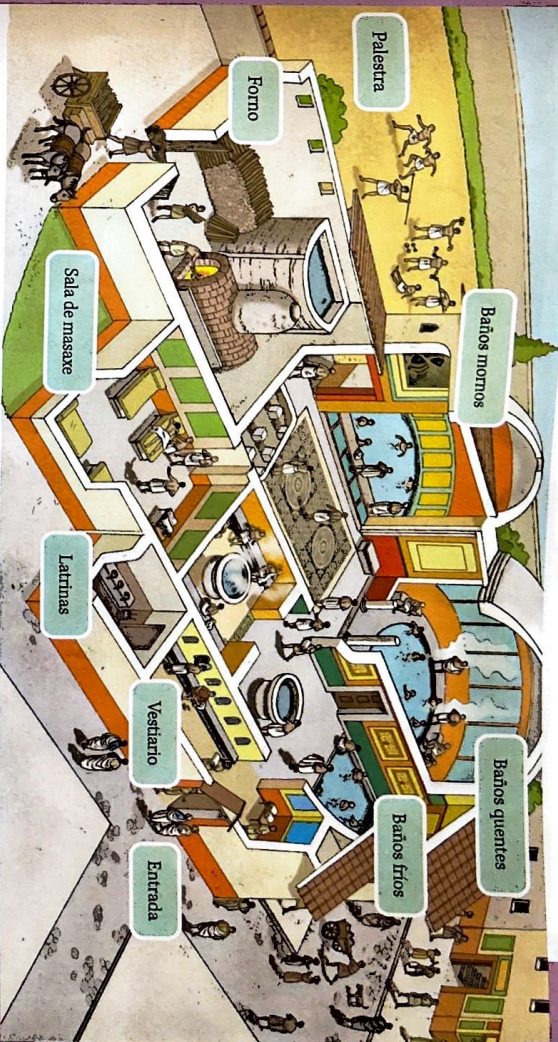
25. CONSTRUCIÓN DUNHA CALZADA

- A. Dioptra para nivelar o terreo
- B. Pedras grosas
- C. Area e grava
- D. Lousas planas
- E. Miliario: marcaba a distancia desde Roma.

KIT DE FERRAMENTAS

Interpretar a reconstrución histórica dunhas termas

26. TERMAS ROMANAS

Todas as cidades romanas tiñan termas. As termas de Caracalla, en Roma, podían reunir unhas 1.600 persoas tomando baños ao mesmo tempo.

É a túa vez

- Describe como eran as termas: as dependencias que tiñan e para que se usaban.
- Investiga o que era o hipocausto e como funcionaba.
- Pensa e argumenta. Lembíranche as termas romanas algún edificio actual? Cal?

Outras obras públicas

O pobo romano levantou nas cidades columnas conmemorativas e arcos de triunfo para lembrar feitos importantes e grandes vitorias militares. Estes monumentos adoitaban decorarse con relevos que narraban as faezas que se rememoraban.

Tamén construíron acuedutos para levar a auga ata as poboacións, portos para o transporte marítimo, pontes para atravesar os ríos e unha extensa rede de calzadas para o transporte terrestre. (25)

IDEAS CLAVE

- Clasifica as construcións romanas.

FUNCIÓN	CONSTRUCCIÓN	USO
Recreativa	...	...
Política e económica	...	...
Comemorativa	...	...
Transporte	...	...

As buliciosas cidades romanas

As cidades romanas de nova criação seguían case sempre o mesmo modelo. Tiñan planta rectangular e rúas paralelas organizadas a partir de dous eixes ou rúas principais: o *cardo*, que ía de norte a sur, e o *decumano*, que ía de leste a oeste. No cruzamento de ambos os eixes ou preto del encontrábase o foro. (27)

O foro era unha plaza porticada en que se desenvolvía a vida política, cultural e social. Nel sitúábanse os edificios máis importantes, como a basílica, a curia e o capitolio, que era o templo principal da cidade. Arredor do foro dispoñíanse os mercados e as tendas.

As cidades estaban equipadas con distintos tipos de servizos. Había acuedutos, fontes públicas e cloacas, que eran un sistema de sumidoiros. Os dirixentes e os veciños influentes custeaban a miúdo a construción de teatros, anfiteatros, circos ou termas.

En xeral, as rúas estaban pavimentadas e contaban con beirarrúas e pasos de peóns, pero eran estreitas e ruidosas. Estaban cheas de obradoiros, tendas e pequenos locais en que se podía mercar comida para levar.

As cidades adoitaban estar amuralladas e fora delas, aos lados das vías de entrada, situáíbanse as necrópoles.

A túa investigación

- Compara esta cidade romana co debuxo da cidade grega da unidade anterior. Párecense os edificios? E a estrutura?

ESPAZO DIGITAL

- Consulta de Google Maps.
- Escribide no buscador *Parque Arqueolóxico de Pompeia*. Poñede a vista satélite.
- Descríbede as rúas. Son rectas ou sinuosas?
- Localiza o foro principal, que edificios había ao seu arredor?
- Deseñaide un percorrido para visitar os principais edificios da cidade e explicadeo ao resto da clase.

7. Escultura, pintura e mosaicos romanos

A escultura

A escultura realizábase principalmente en mármore e bronce.

As estatuas colocábanse nos camiños, nos edificios públicos e nas vivendas acomodadas. Os artistas copiaron os modelos gregos, pero realizaron sobre todo retratos, moitos deles bustos, (5 e 11) e esculturas ecuestres, (32) que mostraban o personaxe a cabalo. Os retratos caracterizábanse polo seu realismo e fidelidade aos trazos da persoa retratada.

Os relevos, que cubrían arcos de triunfo, columnas conmemorativas, sarcófagos, ... adoitaban representar acontecementos da historia de Roma, como vitorias militares, (28 e 29) e escenas relixiosas e cotiás.

PATRIMONIO

Inaugurada no ano 9 a. C., a Ara Pacis foi caendo no esquecemento co tempo, pois foi rodeada por un muro para protexela do lodo arrastrado polas enchentes do Tiber. Moito tempo despois, en 1566, construíuse un edificio cos alicerces apoiados sobre o altar.

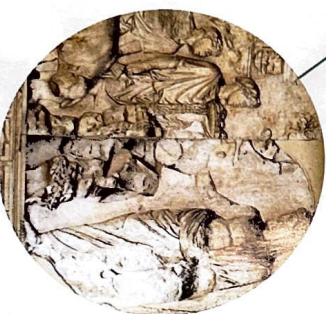
- Investiga cando e como se desenvolveron os labores arqueolóxicos para o rescate e a reconstrución da Ara Pacis.

28. Ara Pacis, século I a. C. Mandouna

enxir o Senado para celebrar as vitorias de Octavio en Hispania e Gália, e conmemorar así a pacificación definitiva do Imperio.

A pintura

As paredes dos edificios cubríanse con pinturas. Moitos dos exemplos que conservamos proceden de Pompeia e Herculano, en Italia. Os temas variaron ao longo do tempo. Algunhas pinturas imitaban mármore, outras representaban elementos arquitectónicos e vexetais, e outras, escenas relixiosas, mitolóxicas ou cotiás. (30 e 31)

29. Detalle da Ara Pacis. O rei romano

Numa Pompilio ofrece un animal para sancionar un tratado de paz.

30. Pintura pompeiana.

O mosaico

Na antiga Roma, os chans e as paredes decorábanse con mosaicos. Os romanos aprenderon a técnica do pobo grego e perfeccionárona. Os mosaicos elaborábanse con teselas, que eran pequiñas de cores que se incrustaban sobre unha superficie coma se se tratase dun crebacabezas.

Os mosaicos representaban temas variados, como formas xeométricas, animais, lottas de gladiadores, (33) escenas da vida cotiá...

IDEAS CLAVE

- Explica a función da escultura, da pintura e dos mosaicos no mundo romano.
- Pensa. Con que palabra, idea e frase, respectivamente, describirías a arte romana?
- Que é un mosaico? Seguen realizándose na actualidade? Explica como son e onde se colocan.
- Compara. En que se parecían e se diferenciaban unha pintura e un mosaico romanos?

KIT DE FERRAMENTAS

Investigar a vida cotiá a través da arte

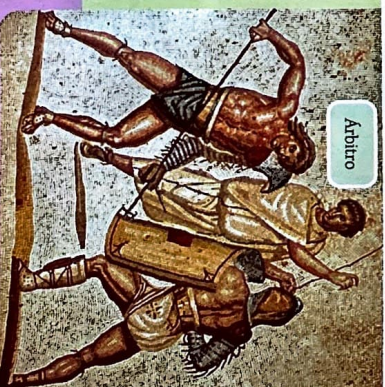

31. Pintura pompeiana que mostra a Orfíe xunto as serventas.

32. Retrato ecuestre do emperador Marco Aurelio, realizado en bronce.

Arbitrio

33. Mosaico dos gladiadores na vila de Nennig (Alemaña).

- É a túa vez
- Imaxina que traballas como guía nun museo de arte romana. Describe as obras das imaxes a un grupo de visitantes e explica as súas características.
- Anota toda a información que poidas obter sobre a civilización romana a partir da análise destas obras. Despois, intercambia a túa resposta coa parella. En que aspectos coincidistes?

8. As crenzas. Do politeísmo ao cristianismo

11

O politeísmo romano

A sociedade romana adoptou moitos deuses e deusas gregos, pero cambiándolles os nomes. Os principais eran Xúpiter, Xuno e Minerva, aos que se coñecía como a tríade capitolina. Tamén asinilou divinidades orientais, como Isis, Cibele e Mítra. Ademais, nos primeiros séculos do Imperio, rendíase culto ao emperador, considerado como un deus.

O templo era o lugar onde se conservaba a estatua da divindade (35) e onde os sacerdotes realizaban ritos no seu honor, que adoitaban consistir en ofrendas e sacrificios de animais. As mulleres non podían exercer o sacerdocio, salvo no caso da deusa Vesta.

Antes de tomar unha decisión importante, a poboación romana consultaba aos augures para coñecer a vontade divina e elevaba pregaras e realizaba sacrificios para obter o favor das deidades.

O culto doméstico

Nos fogares, as familias dispoñían dun pequeno altar en que o pai de familia dirixía o culto (realizaba ofrendas de flores, perfumes, alimentos...) a tres grupos de divinidades:

- Os lares ou xenios protectores do fogar. (34)
- Os manes ou espíritos dos devanceiros.
- Os penates ou divinidades que aseguraban o abastecemento do fogar.

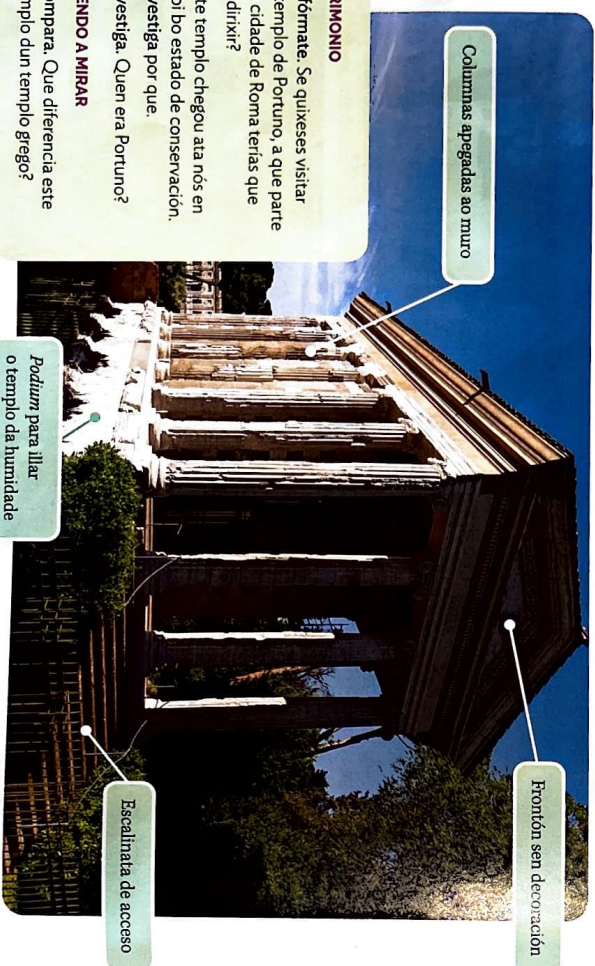
COMUNICACIÓN

- Explica o que significa hoxe que algo é un bo augurio. De onde provén a expresión?

34. Lar romano.

35. Templo de Portuno en Roma (Italia).

Columnas apegadas ao muro

Frontón sen decoración

Escalinata de acceso

Podium para illar o templo da humidade

PATRIMONIO

- Infórmate. Se quiseses visitar o templo de Portuno, a que parte da cidade de Roma terías que te dirixir?

- Este templo chegou ata nós en moi bo estado de conservación. Investiga por que.

- Investiga. Quen era Portuno?

APRENDO A MIRAR

- Compara. Que diferenza este templo dun templo grego?

O nacemento do cristianismo

No século I d. C. Xesús de Nazaret fundou o cristianismo. Segundo a Biblia, o libro sagrado dos fieis cristiáns, Xesús naceu en tempos do emperador Augusto en Palestina, unha rexión conquistada por Roma. Aos 30 anos, reuniu un grupo de apóstolos e comezou a difundir unha nova mensaxe relixiosa. Os seus pilares eran a existencia dun único deus que ama a todos os seres humanos por igual: o amor e o perdón entre as persoas, e a vida eterna como premio ao comportamento segundo o ideal cristián.

A mensaxe de Xesús preocupou as autoridades xudías, que viron perigar o seu poder. Por iso, acusárono e entregárono ao gobernador romano Poncio Pilato, que o condenou a morrer crucificado.

O cristianismo, da persecución a relixión oficial

Tras a morte de Xesús, os apóstolos continuaron difundindo a súa mensaxe. As primeiras comunidades cristiás organizáronse en igrexas, dirixidas por un bispo. Roma considerábasas unha ameaza porque non rendían culto ao emperador e foron perseguidas. Por iso, rezaban en privado, enterraban as persoas cristiás falecidas en catacumbas e empregaban símbolos para manifestar as súas crenzas. (36-39)

A pesar da prohibición, o número de fieis cristiáns creceu con rapidez. No ano 313, o emperador Constantino proclamou a liberdade relixiosa e as persecucións cesaron. No 380, o emperador Teodosio declarou o cristianismo única relixión oficial do Imperio e prohibíronse outros cultos. O papa, que era o bispo de Roma, converteuse no guía dos fieis cristiáns.

IDEAS CLAVE

- Define tríade capitolina, cristianismo.
- Formula hipóteses. Por que Roma adoptaba as divinidades dos pobos que conquistaba?
- Por que era obrigatorio o culto ao emperador no mundo romano? Xustifica.
- Reflexiona. Por que se perseguiu os primeiros fieis cristiáns? Existen hoxe persecucións por motivos relixiosos? É a liberdade relixiosa un dereito fundamental das persoas?

KIT DE FERRAMENTAS

Identificar un enterramento cristián nunha necrópole romana

Algunhas tumbas romanas dos séculos I e II d. C. conservan símbolos (pinturas, esculturas e mosaicos) que permiten saber se as persoas defuntas enterradas alí eran cristiáns.

36. Xesús, o bo pastor.

37. Crismón, coas letras gregas alfa e omega.

38. Os pans e os peixes.

39. A loita entre a tartaruga e o galo.

- É a túa vez
- Nunha necrópole romana atopouse un enterramento con estas imaxes. Descríbeas e investiga o que significan.
- Explica por que os primeiros fieis cristiáns colocaban estes símbolos nas tumbas.

ORGANIZO AS MIÑAS IDEAS

1 Resume as ideas. Copia e completa o esquema no caderno.

ETAPAS DA HISTORIA DE ROMA			
	Monarquía		
Cronoloxía	...		...
Institucións	...		...
Feitos destacados	...		...
Personaxes	...		...

APLIO OS MEUS COÑECEMENTOS

2 Ordena cronoloxicamente estas datas e explica o que sucedeu en cada unha.

264 a.C. - 380 d.C. - 44 a.C. - 509 a.C. - 395 d.C. - 753 a.C. - 27 a.C. - 476 d.C.

3 Elabora no caderno unha liña do tempo da historia da antiga Roma.

- Identifica e coloreas as distintas etapas e escribe as datas de inicio e final de cada período.
- Localiza onde correspondan cada acontecemento da actividade anterior.

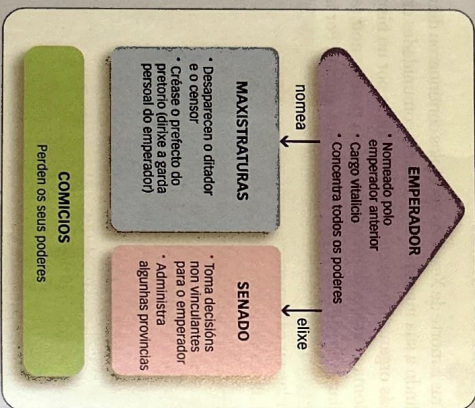
4 Compara os termos de cada parella e explica a diferenza entre eles.

- Patrício e plebeo
- Vila e domus
- Senador e maxistrado
- Escrava e liberta
- Teatro e anfiteatro
- Basílica e curia

5 Define estes conceptos:

- Lexionario
- Tribuno da plebe
- Igrexa
- Cónsul

6 Explica a partir do gráfico como se gobernaba o Imperio romano.

7 Elabora no caderno un mapa coas etapas da expansión territorial da antiga Roma. Despois, responde.

- Que territorios controlou Roma primeiro?
- Cales conquistou en último lugar?
- Que factores permitiron aos romanos formar un imperio tan extenso?
- Que recursos obtivo Roma dos territorios conquistados?

8 Analiza o debuxo e responde.

- Describe a forma desta construción e indica a función dos elementos sinalados.
- Para que se utilizaba?
- En que outros edificios romanos se organizaban espectáculos? Descríbeos.

9 Explica.

- Que significa o termo **politeísmo**?
- Quen eran Xúpiter, Xuno e Minerva?
- De que se ocupaban os augures?
- En que consistía o culto doméstico?

10 Debuxa no caderno unha pirámide da sociedade romana na época da República.

- Enumera os grupos que inclúíches e explica os dereitos de cada un.
- Compara a sociedade romana republicana e a sociedade romana imperial. En que aspectos se parecen? En cales se diferencian?
- Tiñan as mulleres os mesmos dereitos ca os homes no mundo romano? Pon exemplos.

11 Reflexiona e argumenta as respostas. Despois, comparteas co teu grupo e comprobade se coinciden.

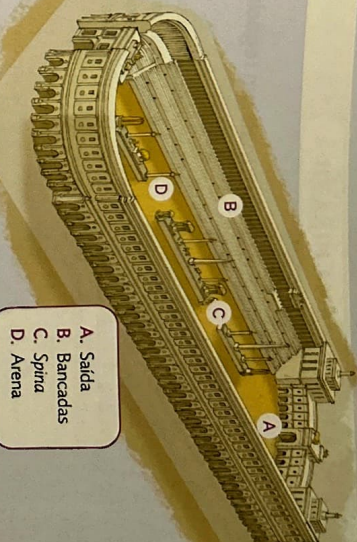
- Que aspectos da civilización romana seguen viventes na actualidade?
- Párecense a civilización romana e a grega?
- Era a romana unha civilización urbana?

12 COR - SÍMBOLO - IMAXE

- Escribe tres ideas que consideres fundamentais sobre a civilización romana.
- **Adxudica** á idea 1 a cor que penses que vai mellor con ela e **escribe** por que.
- **Adxudica** á idea 2 un símbolo que a represente e **debuxa**. **Xustifica** a elección.
- **Adxudica** á idea 3 unha imaxe que a defina e **debuxa**. **Argumenta** a elección.

13 Compara as túas respostas da actividade anterior coas do resto do teu grupo e comentádeas entre todos.

- A. Saída
- B. Bancadas
- C. Spina
- D. Arena

14 Explica as causas destes procesos.

- O final da República romana.
- A persecución dos fieis cristiáns nos séculos I, II e III d.C.

15 Describe esta obra e explica, a partir dela, como era a escultura romana.

16 Se vivises na antiga Roma, que preferirías ser: lexionario, gladiador ou tribuno da plebe? Xustifica a resposta.

17 Explica o que é a romanización. Pon exemplos que apoien a resposta que deas.

VALORO A APRENDIZAXE

- Elabora unha breve síntese dos aspectos da civilización romana que coñecías antes de empezar a estudar esta unidade. Como os aprenderías: a través do cine, das novelas, dos cómics...?
- Pensa no que descubristes sobre a antiga Roma. Houbo algún aspecto que che parecese sorprendente? Cal?
- Valora as actividades que realizaches en parella ou en grupo. Que che gustou máis? E menos?

USO INFORMACIÓN DE FORMA RESPONSABLE

Creo un cartel para unha exposición sobre o mundo romano

Na Antigüidade, os carteis empregábanse para comunicar leis e decretos. Un cartel permite transmitir unha mensaxe de forma masiva, pero o seu alcance é limitado, pois só chega a quen se encontra fisicamente preto del.

20 Analiza este cartel.

- Que mensaxe transmite?
- Que faceta da civilización romana destaca? Por que pensas que se elixiu ese aspecto para representar o mundo romano?
- Analiza desde un punto de vista histórico os personaxes que mostra o cartel. Son fieis á realidade? Por que o pensas?
- Fixate no tipo de letras e valora se se parecen ás da insignia do Senado romano.
- Investiga o que significa *Romanorum Populus*.
- Consideras que é un lema representativo da civilización romana? Por que?

41. Insignia do Senado romano.

21 Pensa e deseña un cartel para anunciar unha exposición sobre o mundo romano.

- Decide os elementos que vas incluír e a mensaxe que desexas transmitir.
- Investiga o que é un estereotipo. Pon algúns exemplos de estereotipos sobre a civilización romana.
- Antes de deseñar o cartel, pensa e argumenta se debe conter ou non estereotipos.

PENSO CRITICAMENTE

Nos combates de gladiadores, o polgar cara arriba significaba o perdón e o polgar cara abaixo, a morte?

42. Fotograma da película *Gladiator*, dirixida por Ridley Scott. O emperador concede o perdón.

22 INVESTIGA

- Busca información sobre o cadro *Pollice verso*, de Jean-Léon Gérôme. Que significa o título? Que representa esta obra?
- Investiga se existe algunha polémica relacionada con esta pintura? Cal?

23 CONTRASTA

- Hai razóns históricas para pensar que o polgar cara abaixo indicaba o perdón do gladiador en vez da súa morte? Argumenta a resposta.

24 EMITE UN XUÍZO

- Por que sempre pensamos que o polgar cara arriba é símbolo de vida?
- É correcta historicamente a escena de *Gladiator*? Por que?

Roma e os pobos conquistados, a mesma visión sobre a expansión romana?

A antiga Roma pasou á historia como un dos fundamentos da civilización occidental. Con todo, Roma impúxose a outros pobos a través da forza e da conquista.

Ti, romano, lembra a túa misión: ir rexendo os pobos co teu mando. Estas serán as túas artes: impoñer leis de paz, conceder o teu favor aos humildes e abater, combatendo, os soberbios.

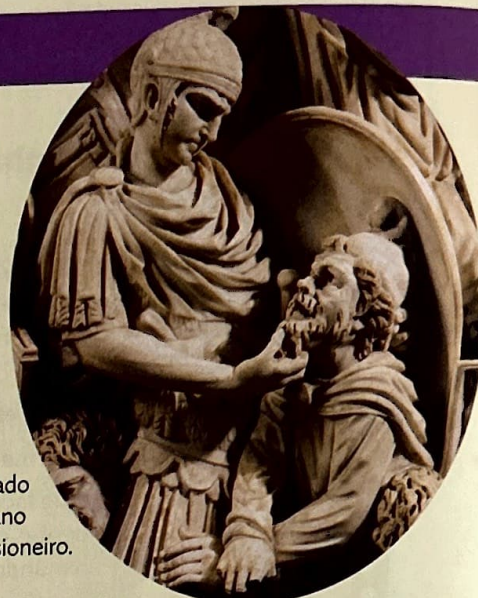
VIRXILIO, *Eneida* (Adaptación)

A providencia escolleu a Roma para xuntar os membros dispersos, para suavizar os costumes, para aproximar entre si a tantos pobos hostís mediante o intercambio das ideas, para darlles aos homes un idioma e unha civilización.

PLINIO O VELLO, *Historia natural* (Adaptación)

Os turdetanos, en particular os que habitan nas proximidades do Betis, asimiláronse perfectamente ao modo de vida dos romanos e nin sequera se acordan xa da súa propia lingua. A maioría convertéronse en latinos.

ESTRABÓN, *Xeografía* (Adaptación)

43. Soldado romano e prisioneiro.

Os romanos, despois de saquear o mundo enteiro, como xa non teñen máis terras que arrasar, agora sucun incluso o mar, ávidos de posuír, se o inimigo é rico, de dominar, se é pobre. Nin Oriente nin Occidente os saciaron. Á rapina, ao asasinato e ao roubo chámannelles gobernar, e a crear un deserto chámannelle pacificar. Quítannos os nosos fillos á forza e convértenos en escravos. Os nosos bens lévanos os seus impostos e as nosas colleitas, as súas tropas. Os nosos corpos escachízanse mentres lles servimos entre os seus golpes e insultos.

Discurso do xefe picto Calgaco ao seu pobo, recollido en TÁCITO, *Vida de Xulio Agrícola* (Adaptación)

25 Busca información.

- Investiga en que lugar e en que século viviron Virxilio, Plinio o Vello, Estrabón e Tácito. Foron contemporáneos dos antigos romanos?
- Quen eran os turdetanos e os pictos?

26 Analiza os textos.

- A que se refire Plinio cando di que Roma debe «suavizar os costumes» doutros pobos?
- Que trato debía dar Roma a quen non aceptaba o seu dominio, segundo Virxilio?
- Para Virxilio e Plinio, cal era a misión de Roma?
- Quen era Calgaco? Que opinión tiña da expansión romana? Coincide coas dos autores anteriores? Por que?

27 PONTE NO SEU LUGAR

- Os romanos impuxeron a súa lingua, o latín, en todo o Imperio. Como te sentirías se, como o pobo turdetano, perdeses a túa lingua e só falases latín?
- Como pensas que afectaba a chegada dos romanos un territorio conquistado?

28 Credes que a *pax romana* significaba o mesmo para Roma que para os pobos conquistados? Cal é o voso concepto de paz? Comentádeo.

29 Que opinión temos hoxe sobre o Imperio romano? Valorade se Roma desempeñou un papel civilizador ou opresor na súa época.

